
SCRIPTA MANENT

c.a.tamse

Het is algemeen bekend dat verschillende minderheden in onze samenleving in een precaire situatie verkeren of menen op de tocht te staan. Onlangs herinnerde dhr. Taal ons er tijdens een kandidatenkollege aan hoezeer bijvoorbeeld de jonge tuinders zich bedreigd voelen door hun oudere vakgenoten en hun r.k.konkurrenten. Ook tussen de georganiseerde vrijgezellen en de bond van ongehuwde moeders gaapt een kloof van achterdocht, al is het in dat laatste geval niet duidelijk van welke van de twee kanten de bedreiging nu precies komt en wie daarom tegen wie beschermd zou moeten worden. Een ander bekend sociaal fenomeen is dat van de publiekelijk vermanende hoogleraar die door het hekelen van een nog niet genoegzaam gelaakte misstand het Nederlandse deel van de mensheid tracht te dienen. In Groningen kent men dit verschijnsel van professorale vermaning in milder vorm; onlangs kon men bijvoorbeeld dankzij een plaatselijke gazette vernemen dat volgens de hoogleraar in de Kontemporaine Geschiedenis het wetenschappelijk korps in zijn geheel zich te weinig gelegen liet liggen aan zijn sociale plichten na diensttijd. Ook aan de universiteiten is het leven strijd, zou je zeggen.

De kritiek die de hoogleraren Zoutendijk en Brugman in het afgelopen jaar uitten op het legioen van wetenschappelijke medewerkers aan de Nederlandse universiteiten vormde een kurieuze combinatie van een professorale poging tot herstel van grieven en een aanval op een kwetsbare middengroep. Het kwam deze twee heren voor dat zij een steekhoudend negatief oordeel konden vellen over de wetenschappelijke rol van dit duizendkoppige legioen. Willicht volgens de stelregel: ongelijke monniken, gelijke kappen.

Onlangs mongde zich een zeer gezaghebbend man op een veel minder ambitieuze wijze in de akademische klassenstrijd. Prof. Van Winter schreef namelijk voor 'De Wortel', het blad van de Utrechtse studenten in de Geschiedenis een prikkelend artikel over promoveren of beter: over niet promoveren. Daarmee scheen hij de jacht te openen op een bijzondere katagorie van

akademisch wild, de zogeheten grijze doctorandi. De auteur wakte de indruk alsof hij sympathiseerde met de universitaire infanteristen die noch sociaal noch wetenschappelijk hun talenten geheel ten goede hebben laten komen aan de samenleving. De emeritus hoogleraar betreurde vooral hun geringe publicistische werkzaamheid, hun talmen bij het promotie-onderzoek. Vol begrip noemde hij enige structurele oorzaken van die stagnatie zoals de zware onderwijs- en bestuurstaken van stafleden. De psychische factoren die veel promotieonderzoek fnuiken schonk hij echter nog meer aandacht. Zijns inziens vormt het universitaire geestelijke klimaat al sinds jaar en dag een belommering voor stelselmatige, gekonsentreerde arbeid ten behoeve van een proefschrift.

Toch was zijn artikel in eerste instantie een boutade. Het stuk vloaide hem eigenlijk uit de pen wegens zijn teleurstelling over de jonge en niet meer zo jeugdige generaties van ongepromoveerde universitaire docenten die niet begrijpen dat zij zich van hun plichten tegenover de samenleving het beste kwijten door hun wetenschappelijk roeping te volgen en te publiceren. Veel doktorandi besteedden volgens hem een te groot deel van hun krachten aan (vergoefse?) pogingen om 'de problemen van de tijd' op te lossen. Bovendien prefereerden zij meestal 'gezinsplichten van grote verscheidenheid', 'verlokkingen van de moderne wereld' en 'tijdverslindende bijverdiensten' boven een stelselmatige studie ten behoeve van hun eerste boek. Anders gezegd: een docent dient zich van andere doktorandi te onderscheiden door zijn bereidheid om gedurende enkele jaren zijn sociale activiteiten te beperken en zich in zekere afzondering geheel te concentreren op die ene taak.

Prof. Van Winter's boutade is sympathiek; zijn psychologische verklaring van de stagnatie lijkt mij evenwel niet op alle universitaire instituten en laboratoria van toepassing te zijn. Zijn probleemstelling geeft mij niettemin een goed uitgangspunt om in Groniek uit te weiden over de huidige positie en de vooruitzichten van het wetenschappelijk onderzoek in de Geschiedenis in het algemeen en de promotie-research in het bijzonder. Wanneer men de overigens honorabele bedoeling mist om alleen doktorandi aan te sporen tot grotere opofferingen ten behoeve van hun wetenschappelijk onderzoek, zal men erop moeten wijzen dat ook Nederlandse historici

die reeds lang hun meesterwerk leverden meestal weinig last hebben van publicatie-neigingen. De kritiek op falende doktorandi en gebrekkige proefschriften gaat meestal voorbij aan het gebrek aan substantiële publikaties van de gerenommeerde vakmensen. Sommige recensenten zijn er al zo aan gewend dat de Nederlandse historische publicistiek voor een belangrijk deel uit proefschriften bestaat, dat hun ontstemming over het uitblijven van meesterwerken zich vaak ten onrechte op onschuldige jonge doctores richt. Bestaat er dan op de Instituten en Seminaries voor Geschiedenis een algemene energiekrisis ?

Het lijkt mij dat de trage voortgang van de research in ons vak vooral duidt op het bestaan van ernstige structurele problemen; de universiteiten vormen met andere woorden niet steeds het geschikte kader voor onderzoek meer. Ik hoef er nauwelijks op te wijzen hoe in het recente verleden zozeer werd tegemoetgekomen aan de groeiende behoefte aan onderwijs van de snel ekspanderende studentenbevolking, aan het verlangen naar arbeidsintensiever vormen van onderwijs en aan de eisen van tijdverslindend kommissoriaal zelfbestuur, dat het onderzoek erdoor in de knel kwam. De nog beschikbare tijd voor research is nu vaak zo versnipperd dat onafgebroken konsentrasie gedurende enkele dagen per week onmogelijk is. In de tijd dat promoveren nog tot de goede vorm werd gerekend hoefde een instituut geen kruising te zijn tussen een jonge parlementaire democratie en een bureaucratie. Het onderwijs bestond grotendeels uit hoorkolleges en de studentenpopulatie was uitermate bescheiden. Die tijden zijn voorbij en een beroep op een grotere persoonlijke inzet bij het onderzoek is gedomd vruchteloos te blijven als het kader waarbinnen de research wordt verricht niet wordt gewijzigd.

In kringen van wetenschappelijk onderzoekers is men er zich al lang van bewust dat de historische publicistiek in Nederland op allerlei terreinen achterblijft bij die in het buitenland. Die onbevredigende toestand hoopt men echter te kunnen overwinnen door de structuren waarbinnen het onderzoek zich nu voltrekt te hervormen. Landelijk programmering en koördinatie van de research zijn daarvoor een eerste vereiste. Kennelijk worden het gebrek aan planning, de versnippering van energie ten gevolge van de hyper-individualistische aanpak van het onderzoek beschouwd als ernstige belemmeringen van de historisch-wetenschappelijke

research. Daarom tracht de Historisch-Wetenschappelijke Commissie van de Koninklijke Academië de nu lopende research te inventariseren, vast te stellen op welke terreinen achterstand ten opzichte van het buitenland bestaat en dan op het Departement aanbevelingen te doen voor financiële steun ten behoeve van het onderzoek in de komende twintig jaren. De Commissie hoopt door middel van een samenhangend stelsel van proposities meer geld voor de geschiedkundige research te verkrijgen via de tweede geldstroom. Grote langlopende kollektieve projekten zullen volgens haar de lakunes dienen op te vullen die er nu bestaan. Ook de Akademische Raad denkt in deze richting en poogt het begrip 'projekt', de wijze waarop onderzoek op grote schaal dient te worden opgezet en de vraag aan welk onderzoek prioriteit moet worden gegeven zodanig te verhelderen, dat hij met zijn adviezen kan aansluiten bij de ontwikkeling die de Historisch-Wetenschappelijke Commissie op gang tracht te brengen. De research die door de tweede geldstroom zal worden bekostigd wil men dus toespitsen op een aantal onderzoeksgebieden.

De toekomstige vorm van het wetenschappelijk onderwijs is hierbij ook van belang; de bedoeling is immers om assistent-onderzoekers te creëren - nieuwe figuren die gedurende drie jaar aan wetenschappelijke instellingen zullen worden verbonden om er een proefschrift te vervaardigen. Daar de tweede geldstroom voor financiering voor hun onderzoek zal zorgen en Instituten in een zekere onderlinge wedijver naar posten voor deze nieuwe soort van promovendi zullen dingen, ligt het voor de hand dat hun onderzoek veelal in het raam van de hierboven genoemde grote, kollektieve projekten zal plaatsvinden. Ik zal hier niet nader ingaan op de konsekwenties die dit voor alle betrokkenen zal hebben. Het lijkt mij voldoende hier vast te stellen dat de toekomstige promovendi vaak zullen bijdragen aan pogingen om de achterstand ten opzichte van het buitenland in te halen. Zo zal er meer mankracht stelselmatiger worden aangewend dan tot nu toe het geval was. De controle die op het werk van de assistent-onderzoekers zal worden uitgeoefend en de onvermijdelijke duidelijke begrenzing van hun onderzoeksterrein zullen ongetwijfeld het werktempo bevorderen en tot behoorlijke resultaten leiden. De huidige onbevredigende toestand hoeft volgens de optimisten niet lang meer te duren. De grijze doctorandi zullen hun rijen niet meer zien groeien - althans niet meer aan de universiteit.

Het is duidelijk dat het reeds lopende promotie-onderzoek met deze nieuwe perspectieven niet gebaat is. Juist in de komende jaren zal er weinig tijd voor deze soort van research beschikbaar zijn wegens de eisen die het onderwijs stelt. Voor gekonsentreerd onderzoek blijven de vakanties over. Als een jonge doctorandus of zijn omgeving menen dat hij intensief aan bestuurlijke activiteiten moet deelnemen of de studenten meer dient te begeleiden dan strikt genomen past in het raam van zijn kolleges, zal zijn onderzoek tijdens een groot gedeelte van het jaar blijven stagneren. Te laat zullen de begenadigde docenten en de geboren organisatoren onder de niet-gepromoveerde medewerkers bemerken met welke frustraties zij op latere leeftijd hun vroeger enthousiasme en inschikkelijkheid moeten bekopen. En als zij eindelijk hun dissertatie hebben voltooid is ook hun creatieve leeftijd grotendeels voorbij en zal hun publicistische activiteit bescheiden blijven. De grijze doctorandi zullen bovendien in de toekomst nog meer dan nu het geval is in een moeilijke positie komen te verkeren, omdat de jonge doctores zich dan op de arbeidsmarkt zullen storten.

In de toekomst zal het proefschrift dus blijven gelden als de krachtproef bij uitstek voor wetenschappelijke medewerkers. Is dat op zich zelf juist? Of wordt hier een zinloze academische traditie voortgezet die slechts tot verspilling van tijd en geld kan leiden en wetenschappelijk gezien nauwelijks betekenis heeft? Bijvoorbeeld omdat het bij proefschriften doorgaans om detailonderzoek gaat? Allereerst die minachting voor een detailstudie. Ik heb zelf veel aan allerlei detailstudies te danken; zij maken het mij en mijn vakgenoten mogelijk ons op allerlei terreinen te oriënteren zonder eerst zelf al dat onderzoek te hoeven verrichten. Detailstudies zijn voor onderwijs en onderzoek van groot nut. Laten wij er nu eens voor het gemak vanuit gaan dat proefschriften meestal detailstudies zijn, al is die stelling in zijn algemeenheid onhoudbaar. Wie zou van een doobsnee promovendus durven eisen dat zijn eerste boek (niet voor niets een proefschrift genoemd) een groot algemeen thema op oorspronkelijke wijze behandelt? De briljante synthese, de originele theorie moet men in de eerste plaats van ervaren leden van het gilde verwachten. Terecht beklemtoont prof. van Winter dat een promovendus tijdens zijn onderzoek voor het eerst zijn spankracht meet; de arme man hoeft zich toch niet te vertillen? Daarna kan dan meer en beter werk volgen, zo is de bedoeling.

Een proefschrift is dus een eerste blijk van wetenschappelijke creativiteit. Moet een medewerker nu per se op die manier creatief zijn? Ik kan die vraag alleen bevestigend beantwoorden. In de universiteit staat nu eenmaal de wetenschap centraal. Wetenschappelijk onderzoek en onderwijs verlenen aan de akademie haar specifiek karakter; zij onderscheiden haar op duidelijke wijze van instellingen waar alleen onderwijs- of research-activiteit heerst. De combinatie van die twee elementen vormt dus als het ware de bestaansgrond van die institutie. Bestuurlijke werkzaamheid, zorg voor goede intermenselijke verhoudingen en een democratische vertegenwoordiging bezitten in dit opzicht een belangrijke, maar dienende taak. Wetenschappelijk inzicht en kennis worden bij het onderwijs door de ene generatie aan de andere doorgegeven; tegelijkertijd vernieuwt de wetenschap zich aan de universiteiten dankzij de onderzoekingen van docenten en soms ook van oudere studenten. Zo blijft een akademie intellectueel in leven. Daarom zal geen universiteit, fakulteit, afdeling of lid van het wetenschappelijk korps zich kunnen onttrekken aan de plicht door middel van research de wetenschap te vernieuwen. Dat die activiteit haar weerslag vindt in het geschreven woord ligt voor de hand. Scripta manent.

Hogere opleiding. Wat doe je ermee?

emancipatie

